

Sven Hesse

344

lingsform och att denna behandling under gynnsamma omständigheter lyckas ge resning åt de mest utslagna och minst vårdmotiverande människorna i vårt samhälle. Jenners slagord är: Det finns inga hopplösa fall, bara bra eller dålig behandling.

Strategier för utvärdering

När det gäller utvärdering av miljöterapeutiska program säger Jenner att man måste underkasta sig ett omsorgsfullt och noggrant arbete utifrån följande sex huvudstrategier:

(1) Institutionens mål ska jämföras med en klar definition på miljöterapi. Man måste följa behandlingsprogrammet en tid för att se om institutionens uttalade mål har täckning i vardagsbehandlingen. Det kan ju finnas "dolda" målsättningar som inte stämmer överens med den officiella fraseringen. (2) Eftersom miljöterapeutiskt arbetsklimate bla kännetecknas av periodicitet och starka svängningar, krävs en ingående kännedom om institutionsmiljön under skilda tidpunkter. (3) För att kunna följa klienternas utveckling, måste man ha en lägesbeskrivning innan behandlingen påbörjas, under behandlingen och efter behandlingen. Vidare krävs en kunskap om klienternas bakgrund för att få underlag för bedömning om förändringen hos klienterna kan relateras till behandlingen eller till förutsättningar hos varje individ. (4) Man måste ta reda på vilka yttre samhälleliga förutsättningar det finns att uppnå de av institutionen uppställda målen. (5) Kriterierna för förbättring skall härledas ur institutionens målsättningar, inte av forskaren. Institutionen ska sålunda studeras på sina egna villkor. (6) Enda möjligheten att komma åt förändringar som sker utan inblandning från behandlingen, s k "spontanförbättringar", är en noggrann kännedom om både behandling och person.

Det finns inga genvägar vid utvärdering i dessa sammanhang, menar Jenner. Att ta reda på om behandling ger resultat är inte bara att fråga: Hur har det gått för den som varit där? Frågan bör ställas så här: Vilka effekter har olika behandlingsmetoder för vilka personer under vilka omständigheter?

Hindbyprojektet har avsatt ett par av många lästa böcker, bla "Terapeutiskt samhälle – demokrati eller skendemokrati?" och Rapport från ett terapeutiskt samhälle". I dessa böcker får man vardagsnära kontakt med miljöterapi. Den nu ukomna boken "Mål och verklighet i ett terapeutiskt samhälle" visar upp den pedagogiska modellen som varit vägledande för utvärderingen av Hindby.

Behandlingen på Hindbyhemmet – en pedagogisk process.

Övergripande betraktas behandlingsprocessen på

Hindby som analogt med en pedagogisk process, och framtoningen av Hindby och dess påverkan på patienterna följer sålunda dispositionsmässigt och analysmässigt en systemmodell med fyra samverkande komponenter: Målkomponenter – förutsättningskomponenter (innefattande individ- och organisationsfaktorer), processkomponenter (för att bedöma samband mellan process och resultat samt för att få underlag att bedöma om Hindby är ett terapeutiskt samhälle) och resultatkomponenter. Dessa fyra komponenter står i ett dynamiskt förhållande till varandra och analysen förutsätts därför bygga på en återkopplingsmodell mellan de olika delarna (komponenterna) i undersökningsprocessen.

De datainsamlingsmetoder som använts är: litteraturstudier, intervjuer med samtliga medlemmar i kollektivet, enkäter och frågeformulär, registerdata, fortlöpande anteckningar och data på Hindby, deltagande observation under ett års tid. Datainsamlingen ägde rum i två etapper, undersökningsåret juli 1973 – juni 1974 samt uppföljningsåret juli 1974 – juli 1975.

"Gästerna", som klienterna kallas på Hindby, intervjuades vid tre tillfällen, senast 2 veckor efter inskrivningen, vid utskrivningen samt ett år efter utskrivningen. En noggrann kartläggning av bakgrund i konventionella variabler samt livssituation vid tillfället för intervjun: symtom, hälsa, socialekonomiska variabler, sociala relationer samt attityd till behandling och övrig aktuell problematik. Gästerna fick vidare besvara tre olika slags frågeformulär mätande psykologiska variabler och attityder vid dessa tre tillfällen.

Gästernas utveckling kunde vidare följas i olika registerdata: socialregister, kriminalregistret, riksskatteverkets straffregister och försäkringskassaregister.

Personalen på Hindby intervjuades i början av undersökningsåret om sin utbildningsbakgrund, arbetserfarenheter och framtidssyn, samt syn på behandling och ledarroller. Två gånger under undersökningsåret följdes intervjuerna upp med enkäter.

Behandlingsprocessen slutligen, följdes intensivt under ett års tid, då allt väsentligt dokumenterades i en fältdagbok, och all tillgänglig dokumentation på Hindby utnyttjades i den ständiga tolkningsprocessen. En egen, reviderad version av Rapports mall för studium av sociala processer, utnyttjades för att få alla data att hänga samman.

Detta jättearbete har givetvis inte Håkan Jenner kunnat utföra ensam. Tre forskare har varit inblandade i denna process.

Resultat

Eftersom det är fråga om en utvärdering, så utgöres

undersökningspopulationen av gästerna på Hindby. Populationen avgränsas till de personer som blev inskrivna och utskrivna under undersökningsåret, och som vistades på Hindby i mer än två veckor. Detta är 100 personer. Vidare, för att ingå i själva undersökningsgruppen krävdes vistelsetid om minst sex veckor samt att utskrivningen var planerad i kollektivet.

Undersökningsgruppen utgör på så vis 47 personer, varav 38 kunde nås för uppföljning. 38 personer har sålunda tagit del av hela undersökningsbatteriet, vid inskrivningen, under undersökningsåret, vid utskrivningen samt vid uppföljningen ett år senare. 8 personer kunde inte nås, varför bortfallet blev 17%, vilket är normalt för undersökningar av det här slaget och med denna undersökningspopulation. En person har avlidit under uppföljningsåret. Övriga personer, 53 stycken, har sålunda vistats kortare tid än sex veckor på Hindby, eller försvunnit utan planerad utskrivning. Dessa kallas "drop outs" och görs senare föremål för en särskild analys.

Hur gick det då för gästerna på Hindbyhemmet? Utgångspunkten är att göra en kvalitativ helhetsbedömning av varje individs utveckling, där varje individ jämföres med sig själv. Som underlag för bedömningen fanns givetvis oerhört mycket data, och ett speciellt poängsystem utarbetades för att få en uppfattning om skillnaden i livssituation för varje individ mellan första datainsamlingstillfället och uppföljningen. 11 variabler gavs olika vikter i poäng allt efter vilken betydelse de tillmättes. På grundval av poängskillnader samt en helhetsbedömning av vistelsen på Hindby kunde sedan varje individ placeras i en av tre grupper: stor förbättring 22/38 = 58% viss förbättring: 10/38 = 26% samt status quo: 6/38 = 16%.

Av betydelse är att notera att om enbart registerdata använts som kriterier på tex grad av fortsatt missbruk och kriminalitet skulle bilden sett helt annorlunda ut. 2/3 av undersökningsgruppen hade åtminstone någon registermarkering. Men många kunde sålunda visa att de hade rest sig på helt andra punkter i tillvaron.

Jenner kunde också visa att gästernas förbättrade situation inte hängde ihop med deras individuella bakgrundsförhållanden utan deras framgång hade att göra med att de vistats på Hindby under en period då behandlingsklimatet var bra.

Via Jenners mall för bedömning av behandlingsklimatet under en miljöterapeutisk process, kunde man också se att personalen mognade under den studerade perioden, de tog mer ansvar och ledaren kunde successivt dra sig tillbaka.

Givetvis är det principiellt viktigt att samhällets

Framgången hade att göra med att de vistats på Hindby under en period då behandlingsklimatet var bra.

behandlingsresurser tar sin utgångspunkt i missbrukarnas livssituation, och avpassas därefter, dock utan att bli kravlösa. Jenners resultat är därför inte bara en positiv utmaning för alla behandlare, utan en spjutspets mot alla företrädare för ett synsätt som i olika varianter förespråkar att missbrukare av olika slag är passivt underställda ett biologiskt drogberoende, och där drogen periodvis gör missbrukaren onåbar för behandlingsmässiga ansträngningar.

Jenners utmaning blir: det finns inga hopplösa fall, bara bra eller dålig behandling.

Det återstår ännu en hel del att göra metodmässigt inom utvärderingsforskningen, vilket konstaterades under disputationen.

Vidare kan diskuteras vilken slags tillvaro som möter de gäster som lyckas i Hindby-programmet. I allmänhet tycks man få bra kontakt med sina närmaste och en hyfsad materiell situation, men fritiden förefaller genomgående bli lika tom och innehållslös som förut.

Den politiska dimension som finns i ordet "frigörelse" tycks i varje fall inte ett år efter Hindbyvistelsen fått genomslagskraft i "gästernas" val av livsbana. Kan man således begära att samhällets mest utslagna ska gå ut med politisk glöd och samhällsengagemang efter några månader i intensiv terapeutisk miljö? Framtiden får utvisa om Hindbys modell ledde till traditionell "anpassning" till det rådande etablissemang eller till en vidare politisk "frigörelse" i ordets rätta bemärkelse.

Under alla omständigheter är Jenners forskningsansats fruktbar, det är viktigt att veta hur ett behandlingsprogram fungerar när det är bra. Längre har forskarna hindrats av svårigheterna, eller också har man tagit för lätt på uppgiften. En tredje väg börjar vi tyvärr urskilja: att ta reda på hur dåligt ett behandlingsprogram är.

I detta tunga och svåra arbete med samhällets utslagna är behandlare – klienter – allmänhet mest betjänta av det stöd i ryggen som forskare typ Jenner ger: det finns inga hopplösa fall. Ty när forskare och behandlare delar den utgångspunkten, finns stora förutsättningar att man utan inbördes motsättningar gemensamt kan upptäcka vad som ledde framåt i behandlingen och vilka omständigheter som förhindrade frigörelse för enskilda klienter i miljöterapeutiska program.